

Савчук С. В.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВИНУВАТОСТІ: ВІД ГРІХА ДО ВИНИ

Вина – змінна складова кожної культурно-історичної епохи. Навіть античність, фатумна суть якої вище за будь-які сумніви, – не виняток. Переконаємося у тому, актуалізуючи запитання: За якими же джерелами реконструюється світ людини в даний період? Міфологія виражає його не так, як епос; трагедія інакше, ніж лірика; філософські трактати не так, як офіційні документи. Прихильники гуманістичної інтерпретації античності оцінюють її за результатами, їх опоненти – за її джерелами та елементами.

У своїх витоках давньогрецька культура позбавлена індивідуальності. Боги, попри антропоморфність, не були особами у психологічному розумінні цього слова. Здебільшого це персоніфіковані сили. Непсихологічною є і класична грецька скульптура. Остання зображує тіло, не претендуючи на те, щоб розкрити характер, що прихований за цією зовнішністю. Втілює релігійно-етичні сили і цінності (здоров'я, красу, молодість тощо). Іншими словами – тілесно людське. Античні герої не стільки скоюють свої подвиги, скільки творяться ними. Міфи і легенди оповідають про ці учинки, але не з позицій героя як діяча. Й сам акт не є особистим здобутком; зовнішні божественні сили відіграють неабияку роль. Герой здійснює те, що визначено долею, й тільки. Доля – це його вирок без його же жалю [2, с. 104-106].

Дія як така, її метафізичне виправдання – ось, що цікавить давньогрецьку політико-правову думку. Трагедія тому приклад: зовнішня і внутрішня зумовленість мотивів викликані богами. Людина воліє того, що від неї вимагають боги. Інтрига богів очевидна. Доля же мислиться як сліпа і темна. Діє вона не лише ззовні, а й присутня у самій людині як її двійник. Герої трагедії – «ідеальні маски», які не визначали дію трагедії. Трагедійний герой не обирає з декількох можливостей. Перед ним один шлях. Герой Есхіла Орест не може бажати іншої судьби. У протилежному випадку він мав би радикально змінитися.

Дещо іншу ситуацію моделює Софокл, актуалізуючи питання: «Чи винуватий Цар-Едіп у тому, що став батьковбивцею та одружився на матері?». Едіп не підозрював про те, що скоює ці гріхи, хоча і був по-

передже
жучи, С
який збі
но, врах
нального
евого б
евої, б
тупом д
до свого
Відв
повнює
тість хо
ність, п
зпочина
немає і
про свої
ни прос
що онтс
йняти з
батьков
но-повн
«У
пов'яза
ни інди
власної
чність, ви
гріха пр
тку до к
[3, с. 57
галузі к
на мора
силь, сп
ри пору
і гріхові
свідоміс
575-576
П. Рікьс
Мн.
ширюн
своанал

переджений про таку небезпеку дельфійським оракулом. Інакше кажучи, Софокл зв'язує вину і знання, вину і самосвідомість Едіпа, який збагнув своє походження. Тоді може Едіп був винуватим одвічно, враховуючи не абсолютність його незнання?! Ким він був до фінального прозріння? Ким завгодно, але не собою! Едіп не був сином свого батька, адже підняв руку на нього. Едіп не був сином матері своєї, бо побрався з нею. Не був він і собою. Проте його дії були поступом до власної здатності бути, до спроможності бути дійсно собою, до свого буття, утаємненого, точно як у М. Хайдеггера.

Відвічність винуватості перед розкриттям самої дії – чи не це неповне пролог трагедії «Цар Едіп» тим кращім, що є в ній?! Винуватість хоч і первісна, втім, - прихована: тут і виникає ретроспективність, погляд назад. «Винуватий, хтось і чомусь винуватий» – так розпочинається Едіп. Проте, його заклик мовчазливий. Немає факту, немає і причини. Факт проступку відсутній. Едіп не знає його, як і про свою винуватість. Немає причин фіванських нещастя (мору). Вони просто відбуваються. Тобто здійснюється обминання факту, через що онтологічне набуває свою істотність. І якщо у сюжеті Едіпа прийняти за половину шляху ретроспективної совісті, наприклад, факт батьковбивства, що нагадує про себе у нещастях Фіви, то онтологічно-повним просуванням слід вважати незнання цього же.

«У Стародавній Греції у поетів-трагіків на зміну злочину, пов'язаному з порушенням спадкового права, приходять почуття вини індивідуального героя, що опинився сам на сам перед обличчям власної долі. Більш за те, – підкреслює П. Рікбор, – індивідуалізуючись, винуватість набуває свої порівняльні якості, зрівняному досвіду гріха протистоїть градуйований досвід винуватості: людина від початку до кінця гріховна, винувата же вона лише тією чи іншою мірою» [3, с. 575]. Це, на думку французького філософа, указує на прогрес у галузі кримінального права Греції, яке у даному випадку спирається на моральну свідомість; кримінальне права загалом – це фіксація зусиль, спрямованих на встановлення і зміну покарання залежно від міри порушення. «У свою чергу, думка про паралельні ступені злочину і гріховності інтеріоризується відповідно до метафори суду; моральна свідомість сама стає градуйованим усвідомленням винуватості» [3, с. 575-576]. Винуватість поривається індивідуалізуватися¹. При цьому П. Рікбор звертає увагу на лінгвістичні свідчення вираження почуття

¹ Ми, як і П. Рікбор, виділяємо у почутті вини суб'єктивний відтінок і, поширюючи його на термін «винуватість», вважаємо, що «вина (*culpa*) – це самоаналіз, самовідчуття і самопокарання за допомогою свідомості-двійника».

вини. Традиційна релігійна свідомість, так загострена при сприйнятті зла, не володіла мовою для відбиття вини як інтеріоризованого стану.

Трудність визнання власної вини характерна і для сучасності. Але не тільки, імовірно – навпаки, особливо коли йдеться про іудейсько-християнську традицію, де віра та індивідуальна прихильність стикаються одне з одним: «І сказав (Бог): Хто сказав тобі, що ти голий? Чи не їв ти з дерева, з котрого Я заборонив тобі їсти? Адам сказав: Жінка, котру Ти дав мені, вона дала мені з дерева, і я спожив. І сказав Господь Бог жінці: Нащо ти оце вчинила? Жінка сказала: Змій обдурив мене, і я їла» (Книга Буття 3.11-13). Результатом стало прокляття Богом змія («І сказав Господь Бог змієві: За те, що ти вчинив це, проклятий ти перед усіма тваринами і перед усіма звірами польовими; ти будеш повзати на череві своєму, і будеш їсти тлін упродовж днів життя твого», Книга Буття 3.14) і покарання Адама та Єви (Книга Буття 3.15-24). Переживання вини саме з цього моменту вписується у ситуацію гріха², у «колективне»: зняття з себе відповідальності, осудження і покарання. До того ж покарання пов'язано з непослухом Богу, порушенням закону, а не з тим, що людина відмовилася прийняти на себе відповідальність, поєднану зі зміною себе самої. Винуватість виявляє, отожд, прокляття, що є тягарем для життя у вигляді закону, - зауважує з цього приводу П. Рікьор [3, с. 577]. Винуватість стає звинуваченням без обвинувача, судом без суддів, анонімним вирок. Винуватість перетворюється у нескінченне щастя, описане Ф. Кафкою у творах «Вирок», «Перевтілення», «У виправній колонії», «Процес»: вирок стає прокляттям. Водночас християнством відхиляється ідея долі: людина ніколи не буває винуватою без свого відома й волі. «Усім нам слідує предстати перед судилище Христове» (2 Кор., 5:10), «всі ми предстанемо на суд Христовий» (Римл., 14:10). Бог через Ісуса Христа буде судити юдеїв і язичників (Римл., 2:9), живих і мертвих (Дії 10:42; 2 Тим., 4:1), тобто тих хто має воскреснути з мертвих і тих, хто залишаться до воскресіння живими, але, подібно воскреслим, зміняться (1 Кор., 15:51,52). «Один Бог – Суддя і Серцевідець: тому Він забороняє нам судити про внутрішню вину будького». «Це, без сумніву, не означає, що невинувате діяння ніколи не буває об'єктивно поганим; це лише значить, що без волі самої особи

² У ХХ столітті Ж. Дельоз перенес вину з грішного Адама на зовнішній світ: «Немає більше Адама-грішника, а є світ, де Адам скоїв гріх ...». Така про-світницька формула корелюється з актуальною тезою: не людина вимірюється культурою, а навпаки – культура міряється людиною. Див.: [1, с. 150-151].

вчинена дія не є вина, навіть якщо б вона і була б у собі недоброю» [2, с. 105].

Християнство, отже, привносить свої корективи у людське буття. Ідеєю спокутування гріхів воно звільняє буття від долі, її гніту. Сполучає вину зі свободою людини, переносить останню у простір свободи і надії. А якщо і йдеться про судьбу, то її вже розуміють як призначення особистості, яке людина може визнати і здійснити, а може і відвернутися від нього, знехтувати ним. Тому у християнський період історії неможливі ні трагедія як жанр, переповнений патетики, ані трагічність сюжету та образу, її пафос і розпач. Для віруючої людини повсякчас і за будь-яких умов відкритим є шлях до двійника своєї любові – до Бога-Любові, Бога-Творця, Бога-Спасителя. Християнська етика, з одного боку, визначає вину як повернення до тваринного світу, як відвернення від Бога. З іншого – вина розглядається нею як гордіня, її стан і наслідок; як гордовитість, що тягне за собою відпадання як від Бога, так і його творіння; як себелюбство. Гордовита особа сконцентрована лише на самій собі. Інші їй байдужі. Тому філософія релігії виною вважає не відкритість особи світу, а замкнутість особистості в собі, її відособленість від решти. Вина осмислюється як змінений стан, що йде у зворотному напрямку. Екзистенціальна же філософія позиціонує людину як «пастуха буття», «сусіда буття», який проживає поблизу нього. Загалом же, мета цих дефініцій – визначити *спів-*буття людини і світу, в якому людина буває, і яке вина руйнує. «І сказав Господь Каїнові: Де Авель, брат твій? Він одказав: Не знаю, невже я сторож братові моєму?» (Книга Буття 4.9). Хіба не в цій відповіді Каїна на запитання Господа міститься все саме сутнісне, що є у визначенні вини у зв'язку з тваринним світом?! Винуватець стає сторожем сам собі, замість того, щоб бути сторожем брату своєму.

Думка про винуватість – вища форма інтеріоризації або, іншими словами, - історичний підсумок становлення суб'єкта відповідального учинку.

Література:

1. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз ; пер. с фр. Я. И. Свирского. – М. : Академический проект, 2011. – 472 с.
  2. Мацейна А. Бог и свобода / А. Мацейна. – М. : Центр «Путь, Истина и Жизнь», 1999. – 129 с.
-